

Literatúra v procesoch kultúrno-etnickej sebaidentifikácie slovenskej komunity v Srbsku

Etnicita a identita sú sociálne konštrukcie, ktoré sú predmetom veľkého záujmu spoločenských vied. Napriek rozsiahlej výskumnej pozornosti ostávajú pri pojme identity stále otvorené otázky obsahového vymedzenia, fungovania jej procesov, jej viacnásobnosti, premenlivosti a dynamickej povahy. Identita je úzko spojená s kultúrou a kultúrna identita ako viacvrstevnatý kolektívny fenomén zas s etnickou a národnou identitou. Kľúčovým zdrojom identity je pamäť, historické vedomie minulosti a symbolická komunikácia jej obsahov pre súčasnosť i budúcnosť. Iným neprehliadnuteľným pojmom z aspektu konštruovania kultúrnej identity je tradícia.

Tieto väzby a prepojenia sú dôležité aj pri skúmaní vojvodinskej slovenskej literatúry, alebo inak povedané, literatúry slovenskej enklávy v Srbsku. Stratégie kultúrnej identity tejto slovenskej menšiny tradične vychádzajú z etnokultúrneho a etnokonfesionálneho modelu, keďže jej slovenská identita sa od počiatkov definovala prostredníctvom kultúry, jazyka (ako prvku nevyhnutného pre národné prežitie) a náboženstva (príslušnosti k evanjelickej cirkvi). Ak sa pýtame, aké kultúrne zdroje sú potrebné pre etnické prežitie a ako môžu kultúrne hodnoty ovplyvniť formuláciu identít, v našom prípade menšiny enklávneho typu, upozorňujeme popri inom aj na význam literatúry a jej zásadnú úlohu pri konštruovaní kultúrnej identity.

Vojvodinská slovenská literatúra, v kontexte historického vývinu do roku 1918 označovaná ako slovenská dolnozemska literatúra autorov žijúcich v najjužnejších regiónoch Uhorska, teda v Srijeme, Báčke a Banáte, sa zvyčajne označuje za menšinovú literatúru. Túto kategóriu už dávnejšie charakterizovali – na modelovom príklade Franza Kafku, pražského židovského spisovateľa písuceho po nemecky – Gilles Deleuze a Félix Guattari v knihe z roku 1975 *Franz Kafka. Za menšinovú literatúru*. Vymedzili tri úrovne, postupujúc od „deteritorializácie“ jazyka“, cez spájanie individuálneho s bezprostredne politickým, pretože v menšinovej literatúre je všetko politické, až po kolektívne spájanie výpovedí, pretože v menšinovej literatúre všetko nadobúda kolektívnu hodnotu.

Hoci politická identita Slovákov v Srbsku je oveľa krehkejšia než ich pomerne silná kultúrna identita, politicko-kolektívny aspekt ich menšinovej literatúry je prvkom, ktorý treba brať do úvahy. Zatiaľ čo v etnológii Ján Botík upozorňuje

614 na synkretický charakter kultúry minorít, keď sa v nej vyskytujú reálie z kultúry materského etnika, z kultúry vytvorenej príslušníkmi minority v podmienkach novej domoviny a z kultúry obklopujúcej inoetnickej spoločnosti, v literárnej vede operuje Michal Harpán pojmom trojkontextovosť, čo znamená, že vojvodinská slovenská literatúra sa vývinovo a typologicky určuje vo vzťahu k trom kontextom: ku kontextu celonárodnej slovenskej literatúry, ku kontextu inonárodnej kultúry, kde menšina pôsobí, a k vlastnému vývinovo-typologickému kontextu.

Témou aktuálneho čísla časopisu *Slovenská literatúra* sú slovensko-vojvodinské a slovensko-srbské interkultúrne vzťahy a procesy kultúrno-etnickej sebaidentifikácie slovenskej enklávy v Srbsku, pričom pozornosť venujeme rovnako otázkam politického a kultúrneho sebavnímania slovenskej menšiny v Srbsku, ako i jej stretnutiam s inonárodnými druhými, ktoré vyvolávajú rôzne typy stratégií, od sebaapresahovania cez obavy z dezintegračných účinkov medzikultúrnych kontaktov až po sebaobranu. V popredí sú podoby, tendencie a aspekty identity v literatúre, nazerané v interakcii niekoľkých okruhov: literárne témy a motívy (napríklad mýtus zaslúbenej zeme, sťahovania a domova je v literatúre vojvodinských Slovákov jednou z kľúčových tém už od jej počiatkov a predstavuje významný motivický okruh) – druhovo-žánrová štruktúra (vplyv migrácie na personálne, kultúrne a sociálne diskontinuity slovenskej komunity v Srbsku a psychosociálny štatút pojmu domova stvárnajú texty rôznej žánrovej povahy) – kľúčové osobnosti – premeny obraznosti – sociálny systém literatúry a inštitúcie literárneho života. Čiastkovú líniu výskumu predstavujú varianty národnej, regionálnej a lokálnej identity a tiež vzťah národnej a náboženskej identity, so zameraním na ich odraz v literatúre.

V slovenskom kultúrnom povedomí existuje súbor krajinných obrazov historickej Dolnej zeme, pričom táto imaginárna topografia systematicky pracuje najmä s motívom roviny a agrárnej krajiny. Národný naratív prítomný vo vojvodinskej slovenskej literatúre má však aj iné podoby a na tie sa usilujeme jednotlivými príspevkami upozorniť.

Dana Hučková